

ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В КОНТЕКСТІ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто ціннісні аспекти сучасної вищої освіти, розкриваються загальні фактори, що впливають на формування індивідуальності студента.

Ключові слова: цінності, вища освіта, індивідуальність.

Суттєвою рисою сучасної дійсності є постійні зміни, перетворення нашого сьогодення. На тлі цих змін відбувається і переоцінка ціннісної парадигми людського існування, попередня (традиційна) система деякими верствами суспільства зазнає перегляду. В нашій країні процес переоцінки цінностей поглиблюється ще і внутрішніми аспектами: раніше існуюча за радянських часів система цінностей перестала існувати, нова ж система, яка б розділялася всім суспільством, ще не склалася. Така ситуація не може не викликати занепокоєння. Зміни, що відбуваються у системі ціннісних орієнтацій, неодмінно призводять до деформації уявлень, що існували раніше і стосувалися найважливіших інститутів суспільного життя, перегляду світосприйняття, норм моралі.

Провідна роль у процесі утвердження справжньої системи цінностей відводиться освіті. Існує пряма залежність між тим, яка ціннісно-нормативна система сформується у молодого покоління і тим, яким наше суспільство стане у майбутньому.

У сучасній науковій літературі проблема цінностей розглядається з різних напрямів. Три з них можна виділити як основні: філософський – відносно категорії “цінність”, соціально-психологічний – через аналіз механізму формування ціннісних орієнтацій і їх вплив на розвиток особистості, педагогічний – через розгляд системи соціальних зв'язків і

залежності, що визначають процес формування соціальних ціннісних орієнтацій.

Саме у педагогіці останнім часом все частіше ставляться питання щодо моральних цінностей, ролі освіти у формуванні цінностей молодого покоління, оскільки сучасна наша буденність характеризується розмитістю, навіть девальвацією духовних цінностей [1; 8; 9]. Саме на підставі системи цінностей складається ставлення людини до світу, цінності та ціннісні орієнтації виступають своєрідною призмою, через яку індивід дивиться на світ та сприймає його. Таким чином складається цілісна картина розвитку людини як особистості та суспільства в цілому, і ядром, навколо якого будуються всі наступні структури: духовні, моральні, етичні, соціальні, навіть політичні та економічні.

В умовах сучасного суспільства особливої актуальності набуває проблема формування індивідуальності людини. Зацікавленість індивідуальністю людини прослідковується вже в античних мислителів, та як самостійна проблема вона виникає лише у XVIII столітті. За своєю суттю проблема індивідуальності в науці була започаткована в епоху Відродження, коли досить чітко виявилися самотність та унікальність кожної людини. Проте, не зважаючи на багатовікову історію, проблема формування індивідуальності не втратила своєї актуальності, і тут визначилися різні точки зору, навіть діаметрально протилежні, що свідчить про зростаючий інтерес до цієї проблеми.

Мета і завдання статті – дослідити та проаналізувати ціннісні аспекти вищої освіти та з'ясувати фактори, що впливають на формування індивідуальності сучасного студента.

Для розуміння змісту і структури індивідуальності філософія та психологія останніх років спиралася на діалектику загального, особливого, одиничного. Потім специфіка індивідуальності вбачалася лише в її

одиночності, неповторності та визначалася словами: особливість, однократність, унікальність, одиночність.

Надалі розуміння цілісності індивідуальності в плані її автономності, вибірковості щодо соціального впливу мікро-та макросередовища дозволили вченим піднятися на новий щабель аналізу її структури.

Так, для одних авторів індивідуальність – це насамперед природна властивість, яка виявляється на фізичному, біологічному та соціальному рівнях життєдіяльності людини. Зокрема, С.Гончаренко в “Українському педагогічному словнику” наводить таке визначення: “Індивідуальність – це сукупність рис, що визначають самотність людини, її відмінність від інших людей; своєрідність психіки та особливості індивіда, її неповторність [2;144].

Уперше виділення індивідуальності як якісної характеристики зустрічається в працях С.Рубінштейна, Б.Ананьєва.

Індивідуальність виявляється як у зовнішньому вигляді, так і у внутрішніх якостях людини, але головним у її характеристиці є її внутрішній світ, його зміст і спрямованість.

У цьому внутрішньому світі постійно відбуваються різноманітні процеси, пов’язані з дією зовнішніх впливів, із засвоєнням соціальних настанов та цінностей, з виробленням програм майбутньої діяльності, і який є показником духовного багатства нашої індивідуальності, її неповторності. Як індивідуальність людина має здатність до саморегулювання, саморозвитку, самовдосконалення в межах суспільства, що має велике значення у виявленні ролі індивідуальності в розвитку суспільства.

Усвідомлення людиною власної індивідуальності передбачає не тільки відокремлення себе від інших людей, але й уподібнювання до інших: з одного боку, вона хоче бути як усі, а з іншого – у неї

спостерігається постійне прагнення підкреслити свою неповторність і самостійність.

Предметна індивідуальність володіє відокремленістю, якісною неозначеністю, цілісністю й неповторністю буття.

Біологічна індивідуальність володіє більш розвиненими ознаками і є більш вищою формою порівняно з предметною. Вона виступає як саморегулююча система, що зберігає свою цілісність і якісну означеність. Їх самобутність виражається в біологічній активності, спрямованій на підтримку її динамічної рівноваги в умовах зовнішнього середовища.

Людська індивідуальність – це найвища форма її розвитку. Вона відрізняється якісним розвитком своїх ознак, механізмами функціонування й удосконалення. Це складна самодіяльна система, життєдіяльність якої регулюється її внутрішніми критеріями. Її самобутність виявляється в творчій активності людини, спрямованій на перетворення природи й суспільства, що докорінно відрізняє її від біологічної індивідуальності. Індивідуальність – це продукт свідомого розвитку, саморозвитку та самовираження особистості, який може розглядатися як процес індивідуалізації. Протягом цього процесу формується внутрішній духовний світ особистості. Аналіз досліджень, присвячених розкриттю внутрішнього індивідуального світу особистості (К.Абульханова-Славська, І.Бех, Р.Бернс, Л.Виготський, Д.Ельконін, В.Франкл та інші) свідчить, що процес набуття якісної визначеності дуже складний, він пов'язаний із диференціацією, інтеграцією, специфікацією, типізацією та автоматизацією (набуття власного способу існування). Це процес внутрішнього дозрівання, розуміння особистістю себе, формування та реалізація потреби “бути особистістю”, а також здатність бути саме нею. Показниками процесу формування індивідуальності людини можуть бути: характер особистих цінностей; використання їх у житті; сформованість особистих ставлень та активність щодо їх реалізації.

Внутрішній світ людини формується тільки як наслідок особистих переживань і впливає на формування духовності особистості. С.Кримський розуміє духовність “як здатність перетворювати універсум зовнішнього існування у внутрішній світ особистості, здатність формувати той внутрішній світ, завдяки якому реалізується самоідентифікація людини, її незалежність від обставин, які постійно змінюються”[5,23].

Головним джерелом духовності повинна бути культура. Культура дає змогу встановити глибинні взаємозв’язки між минулим, теперішнім та майбутнім у креативному розвитку людини; реалізувати суттєві та творчі сили особистості людини.

Історичні зміни в суспільстві зумовлюють зміни у формуванні духовності, світогляду, характеру. У період трансформації суспільства його загальний устрій, традиції, культура надають змін не старим формам, а сприяють відновленню, відродженню творчих сил. Адже духовність – синтетичне поняття, що включає високі моральні принципи, справжню інтелігентність, душевну щедрість, готовність до співчуття, доброти, чуйне сприйняття краси.

У широкому розумінні духовно багата особа – морально стійка, впевнена, здатна до обдуманих дій та самооцінок, здатна самостійно мислити і приймати рішення, цілеспрямована, адекватна у поглядах і поведінці, розуміє, береже культурні надбання. Духовно багата особа несе позитивні ідеї й емоції, розуміється на законах і проблемах суспільства, спроможна співчувати, переживати й нести відповідальність – саме формування таких рис необхідно відроджувати в сучасних умовах розвитку суспільства.

Як відомо, сучасне українське суспільство перебуває на етапі духовної трансформації. З історичного досвіду відомо, що під час перехідних періодів, в які відбуваються кардинальні зміни в житті суспільства, завжди наявні певні колізії у духовній сфері. Відбуваються

зміни як у суспільній, так і в індивідуальній свідомості. За таких умов, крім певної руйнації парадигм минулого, формується певний новий ідеал. Можливо, саме з таких причин і можна говорити про те, що майбутнє бере свій початок у минулому.

Духовність людини – це особлива здатність цінувати, зберігати, примножувати найвищі прояви високого, здійснювати праведні вчинки, творити добро не заради похвали, а за власним сумлінням. Мета життя великою мірою залежить від світогляду. Наше прагнення і наша діяльність залежить не тільки від наших потреб, що базуються на інстинктах, а від того, як ми уявляємо собі світ: чи визнаємо його виключно матеріальним, чи поряд з матерією визнаємо існування Духа, чи віримо чи не віримо в безсмертність душі. На цих засадах базується людська мораль, що є системою норм поведінки людини.

Слід також пам'ятати, що світогляд твориться цілими народами протягом століть і тисячоліть. Він зберігається в свідомості народу і передається від покоління до покоління, а з розвитком культури фіксується в різних письмових пам'ятках, мистецьких творах. Проте діючим світогляд стає тільки тоді, коли його засвоює окрема людина. Це засвоєння може бути різним. Звідси й різний вплив того ж самого світогляду на поведінку й характер людини. Одна людина засвоює світогляд сліпо, без критики, і це було властиве стародавнім часам, друга засвоює його критично, дещо приймає, дещо перероблює і відкидає; третя зовсім заперечує традиційний світогляд і творить свій світогляд, що відповідає її власним психічним рисам.

Світогляд є якісно відмінним духовним феноменом щодо сукупності базових знань, на основі яких він виникає. Переконливим свідченням такої відмінності є та обставина, що одні й ті ж наукові факти чи відкриття слугували, як правило, підґрунтям різних світоглядних позицій. Таким чином, світогляд, що є системою життєсміслових орієнтирів людської

діяльності, виступає суттєвою духовною передумовою формування особливих форм самоідентифікації особистості.

Дослідження останніх десятиліть дають змогу зробити висновки, що найважливішими цінностями студентів є щастя, любов, подружнє життя, дружнє спілкування, цікаве дозвілля, здоров'я та лише на останньому місці – потреба самоствердження, самовираження та мотивація навчання. На розвиток особистості у формуванні його індивідуальності значний вплив має середовище. За загальними ознаками середовище поділяють на природне, предметне, соціальне, культурне. Вплив середовища на особистість може бути як позитивним так і негативним.

Позитивний вплив здійснює доброзичлива атмосфера сім'ї, близьких та рідних, друзів, цінності студентської групи, її орієнтація, задоволеність взаєминами, можливість самореалізувати себе, самовизначитись.

Негативний вплив середовища призводить до внутрішньоособистісних конфліктів, що частіше виникають як результат зіткнення бажань особистості і реальності, що їх не задовольняє [3].

Варто зазначити, що в період отримання вищої освіти продовжується інтенсивний процес формування студента як індивідуальності. Молоді люди зустрічаються з багатьма проблемами, вирішення яких сприяє їх особистісному та професійному становленню.

У розв'язанні проблеми виникнення внутрішньоособистісних конфліктів студентів важливим є врахування специфічних особливостей студентської молоді. Серед них дослідники визначають: спільний вид діяльності (навчально-наукова); зосередженість переважно у великих міських центрах; єдність побуту (проживання у гуртожитках); наявність безпосереднього повсякденного спілкування у групах; відносна вікова однорідність; єдність діяльності – оволодіння обраною спеціальністю.

Класифікація внутрішньоособистісних конфліктів, наведена Л.М.Карамушкою, базується на внутрішніх переживаннях особистості:

конфлікти ролей – полягають в очікуванні від людини несумісних одна з однією рольових дій з боку суспільства, окремих людей; конфлікти бажань – виявляються в зіткненні різних бажань (потреби, інтереси, життєві плани тощо) у свідомості однієї людини, які можуть бути пов'язані як з особистими цілями, так і цілями організацій; конфлікт цінностей та норм поведінки – причиною внутрішньоособистісних переживань може бути “злам особистості”, її ціннісних орієнтацій.

Іншою причиною, на нашу думку, є мотивація навчання, яка останнім часом змінила ціннісні орієнтації молоді. Багато чого у вирішенні цих проблем залежить від:

- 1) змісту навчання (старі програми, немає зв'язку з майбутньою спеціальністю). У цьому плані треба орієнтуватися на структуру професійної діяльності майбутнього спеціаліста;
- 2) методів навчання, які необхідно оптимізувати для досягнення найвищих результатів у певних умовах, стимулювання активності студента, формування його інтересів, розвиток потреб самостійного оволодіння знаннями;
- 3) щоб студенту було цікаво вчитися і він вважав необхідними та корисними набуті знання та вміння у його подальшому житті, важливо змінити систему навчання так, щоб урахувати нахили, здібності, можливості студентів, зорієнтувати їх на самостійну роботу;
- 4) але й відбір змісту навчання і розробка певної методики вивчення дисциплін та впровадження інноваційних технологій неможливі без активної участі педагога. І у цьому плані треба зробити багато змін: організувати раціональну та компетентну педагогічну діяльність викладача, яка включає в себе: його високі професійні знання, педагогічні здібності, педагогічну техніку, педагогічний самоаналіз; організувати педагогічне спілкування зі студентами з метою розвитку кращих якостей та здібностей студентів, формування розуміння загальнолюдських

цінностей, формування майбутнього фахівця, розуміння викладачем особистості студента.

А це, за визначенням Б.Ананьєва, С.Рубінштейна, інтерпретація поведінки і діяльності студента, на основі якої набуває сенсу сутність його стійких особистісних характеристик, його індивідуальність. Тому вплив викладача на студента може відбуватися не тільки як фактор мотивації навчання, а й як фактор впливу на формування індивідуальності студента.

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити такі висновки:

- 1)духовні цінності особистості та його індивідуальність взаємопов'язані поняття, формування яких відбувається у процесі становлення внутрішнього світу людини;
- 2)духовні цінності та індивідуальність особистості формуються під впливом різних факторів, серед яких найбільший вплив має середовище (природне, предметне, соціальне, культурне);
- 3)внутрішньоособистісні конфлікти як складне психологічне явище проходять в співвідношенні мотивів і цінностей та внаслідок впливу середовища на саму особистість, формують його наукову та фахову компетенцію, творчу особистість та культуру;
- 4)оновлений зміст та оптимізовані методи навчання, творча особистість викладача сприяють формуванню як духовних цінностей особистості, так і його індивідуальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості // Цінності освіти і виховання: Науково-методичний збірник /За заг. ред. О.В.Сухомлинської. – К., 1997, С.8 – 11.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник.- Київ: Либідь, 1997.- 376с. – С.144.
3. Дубчак. Г.М. Внутрішньоособистісні конфлікти студентів у період навчання у ВНЗ.- Дис.... канд.психолог.наук.- Чернівці, 2000.- 244 с.

4. Зязюн І.Д. Культура в контексті політики та освіти //Мистецтво та освіта. - 1998. - №2. - С.2-8.
5. Кримський С.Б. Архетипи української культури // Феномен української культури: методологічні засади осмислення .- К., 1996.
6. Психологія особистості: Словник-довідник/ За ред. П.П.Горностая, Т.М.Титаренко. – К.: Рута, 2001.- 320 с.- С.42.
7. Сухомлинська О.В. Цінності в історії розвитку школи в Україні //Цінності освіти і виховання: Науково-методичний збірник /За заг. Ред О.В. Сухомлинської. - К., 1997. - С. 3-8.
8. Сухомлинська О.В. Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Вип.35. “виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства.” - Херсон: Вид-во ХДУ, 2003.- 372 с. – С.9-13.